

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Miten tieteellistä tietoa tuotetaan?

Seminaari

TULEVAISUUSTIEDON HANKINTA JA
HALLINTA

Tieteiden talo 30.9. 2005

Juha Sihvola

Professori, johtaja

Helsingin yliopiston tutkijakollegium

Tiedon ja tulevaisuuden paradoksit

- Max Jakobson: *Tulevaisuus* (Helsinki: Otava 2005), Todennäköisimmin paikkansa pitävä ennustus tulevaisuudesta on, että tapahtuu jotakin täysin ennakoimatonta
- Jos voisimme ennustaa, miten tiede edistyy tulevaisuudessa, olisimme jo tehneet seuraavat keksinnöt
- Tieteen erityinen hyödyllisyys perustuu siihen, että se on instituutio, jota ei ole alistettu lyhyen tähtäimen hyödyille vaan jonka vapautta keksiä uutta ja kritisoida vanhaa suojellaan
- Tiedon ja vallan suhde on sisäinen ja olennainen, joten emme voi päästä eroon vallasta vaan vain ohjata sitä

Klassinen tiedon ihanne

- Aristoteles: ihminen alkoi tavoitella tietoa, kun hän vapautui välttämättömyyden pakosta
- Tiedon etsimisen motiivi intellektuaalinen täydellistyminen: tieto itsessään arvokasta
- Maailmaa koskeva tieto ongelmattomasti täydellistettävissä
- Maailma luonnostaan käsitettävissä, ihmisellä luonnollinen kyky käsittää maailman käsitettävä rakenne
- Teoreettisella tiedolla ei paljon käytännöllisiä sovelluksia

Moderni tiedon kasvun ideologia

- Maailman käsitettävyyden kyseenalaistetaan
- Uutta tietoa voidaan saavuttaa rajattomasti
- Tieto liittyy luonnon salattujen voimien paljastamiseen ja sitä voidaan soveltaa elämän aineellisten edellytysten ja ihmisen hyvinvoinnin edistämiseen
- Tiedon hankinta ja soveltaminen eettisesti ansiokasta, Jumalan asettaman luomissuunnitelman toteuttamista
- Kun modernin luonnontieteen ideologia yhdistyy teknologiaan, tieteestä tulee keskeinen tuotantovoima

Klassisen ja modernin ideaalin yhteinen ongelma

- Euroopan tieteen klassinen ja moderni perinne eivät otollisia tieteen ja yhteiskunnan välisen suhteen ongelmien pohtimisen kannalta
- Tiedon luonne, tarkoitus ja arvo otetaan itsestään selvyyksinä
- Miten tieteen sisäiset ja ulkoiset intressit ja valtarakenteet vaikuttavat tiedon tuotantoon?
- Miten tieto vaikuttaa yhteiskuntaan sekä tarkoitetusti että tarkoittamatta?

Ilkka Niiniluoto: Tieteen tunnusmerkit

- **OBJEKTIIVISUUS:** totuudenmukainen ja informatiivinen kuvaus maailmasta
- **KRIITTISYYS:** tulosten avoin kontrolli
- **AUTONOMISUUS:** tieteen harjoitus tiedeyhteisön ehdoin
- **EDISTYVYYS:** uusien totuuksien etsintä ja virheiden korjaus

Robert Merton: tiedeinstituution arvot

- **UNIVERSALISMI** : väitteiden totuus arvioidaan epäpersoonallisesti
- **KOMMUNISMI** : tieteen tulokset syntyvät yhteistyönä ja ovat julkisia
- **PYYTEETTÖMYYS**: tietoa etsitään tiedon itsensä, ei uran ja arvovallan vuoksi
- **JÄRJESTELMÄLLINEN EPÄILY**: tulosten avoin ja kriittinen arviointi

Tieteen määrittelyn ongelmat

- Tieteen määritelmien kehällisyys: kaikki Niiniluodon kriteerit sisältävät implisiittisen viittauksen tiedeyhteisöön (se kontrolloi objektiivisuutta, toteuttaa kriittisyyttä ja päättää edistyksestä)
- Paul Feyerabend: ei ole mitään tiedollisia periaatteita, joita ei joskus kannattaisi rikkoa paremman tiedon saavuttamiseksi
- Miten turvata tieteen itseään korjaavuus mutta vetää raja epätieteeseen

Tiede ja yhteiskunta

- Tiedeyhteisö korostaa sivistys- ja tutkimusyliopiston ihanteita, autonomiaa
- Tiedeyhteisö riippuvainen ulkoisista rahoittajista
- Tiede- ja tutkimuspolitiikka integroitu EU:n Lissabonin strategian talouskilpailuun
- Yliopistojen globaali kilpailu
- Yliopistojen menestyttävä suhteessa toisiin yliopistoihin
- Yliopistoilta edellytetään vaikuttavuutta, tulosten hyödyntämistä, osallistumista yhteiskunnalliseen kehittämistyöhön
- Yliopistojen vakuutettava rahoittajansa ja sidosryhmänsä laadustaan ja tehokkuudestaan

Autonomian ja perustutkimuksen mureneminen

- Tiede ei vain perustutkimusta vaan myös popularisointeja ja sovelluksia
- Ulkoisten intressien vaikutus tiedon muotoon ja sisältöön vahvistunut
- Michael Gibbons Moodi 1: sisäisen ohjauksen malli, vs. Moodi 2: ulkoisen ohjauksen malli
- Tieteen valuminen korkeakoulujen ulkopuolelle, tutkimuksen konkretisoituminen käytännölliseksi ongelmanratkaisuksi, hyötyvaatimus, tiedeyhteisön kontrollin ja vertaisarvioiden aseman heikkeneminen, tieteen tiedotuksen korostuminen, kaupallistuminen, julkisuusperiaatteen heikkeneminen

Erik Allardt: Tiedeyhteisön auktoriteetit Suomessa

- Oikeistosivistyneistö: autonomia, isänmaallisuus, konservatiivisuus, osallisuus vallan rakenteisiin (1960-luvulle)
- Suunnittelijat: tieteen yhteiskunnallinen merkitys, sektori- ja hallintosuunnittelu (1970- ja 1980-luvut)
- Markkinavoimat: tulosohjaus, markkinataloudesta otetut tunnusluvut, innovaatiojärjestelmä (1990-luvulta)
- Huipputeknologia: teknologia Suomen kilpailuetuna, panostus teknillisten tieteiden tutkimus- ja kehittämistoimintaan (1990-luvun lopusta)

Tieto ja valta

- Michel Foucault, Martin Kusch: tiedon ja vallan suhde ei ulkoinen ja satunnainen vaan sisäinen ja olennainen
- Valta vaikuttaa tiedon muotoon ja sisältöön aina ja kaikkialla
- Valta vaikuttaa siihen, millaista tutkimusta pidetään esikuvana (paradigmana)
- Teoriavalinnan alimääräytyminen tieteen sisäisiin kriteereihin, lisäksi tutkijat voivat esimerkiksi etsiä kilpailuetua ja reagoida ideologisiin intresseihin
- Tieteen perusteltava olemassaolonsa tieteen ulkoisille tahoille

Valta ja rationaalisuus

- Tiedettä ei voi olla olemassa ilman vallan verkostoja
- Tiedettä ei ilman organisoitua tiedeyhteisöä, palkkiojärjestelmää, tutkimusetiikkaa, tiedehallintoa ja tiedepolitiikkaa
- Tiede ei voi olla anarkistista eikä demokraattista, koska tiede on olennaisesti asiantuntijajärjestelmä ja eksellenssikäytäntö: tiede on välttämättä elitististä
- Tieteen muotoon ja sisältöön vaikuttavat tieteen ulkoiset tekijät (tutkijoiden vallan ja kunnian himo, politiikka, ideologia etc.)
- Tiedon ja vallan suhteen sisäisyydestä ei seuraa, että tiede ei voi olla rationaalista tai tuottaa todellisuutta koskevaa tietoa
- Tiedon ja vallan suhdetta voidaan tutkia rationaalisesti (tiedon sosiologia)
- Vallan haittavaikutuksia voidaan korjata (tutkimusetiikka)

Tiedollisen kulttuurin arvo

- Välineellinen arvo ja itseisarvo
- Hyvinvoinnin lisääminen hyödyllisten sovellusten kautta
- Inhimillisen kommunikaation edellytykset
- Moraalinen itsetietoisuus
- Inhimillinen, sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma
- Demokratian ja oikeusvaltion edellytykset
- Vallan ja teknologian kritiikki ja itsekritiikki
- Ekologinen ja kestävä kehityksen näkökulma
- Suvaitsevaisuus
- Autonominen elämä
- Sokrates: elämä ilman itsetutkiskelua ei ole elämisen arvoinen

Tutkijakollegium

- Vahvistaa laadukasta perustutkimusta humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla
- Tarjoaa innostavan ympäristön keskittyneeseen tutkimukseen
- Rohkaisee eri alojen, traditioiden ja menetelmien edustajia dialogiin
- Rohkaisee metodologista ja teoreettista keskustelua sekä itsereflektiivistä asennetta
- Edistää kansainvälistä yhteistyötä